

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्या-
ऽहरत्। तस्य पूर्णमच्छिद्यत्। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य
पूर्णत्वम्। ब्रह्म वै पूर्णः। यत्पूर्णशाखया वृथ्सानपाकरोति।
ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पूर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥

तस्मात्त्रीणित्रीणि पूर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री।
यत्पूर्णशाखया गाः प्रार्पयति। स्वयैवैना देवतया प्रार्पयति।
यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपूर्णान्तस्मै शुष्काग्रामाहरेत्।
अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्थस्यादिति।
बहुपूर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीचीं
मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीचीमा हरति। उभयोर्लोकयोरभि-
जित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने
दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः।
अन्तरिक्षदेवत्याः खलु वै पशवः॥३॥

वायवं एवैनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाहं।
वायवः स्थेत्युपायवः स्थेत्याह। यजमानायैव पशूनुप

ह्वयते। दे॒वो वः॑ स॒वि॒ता प्रा॒र्पय॑त्वित्या॒ह॒ प्र॒सू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमा॒य॒
कर्म॑ण॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑त॒मं कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह।
आप्या॑यध्वम॒घ्निया दे॒वभा॒गमित्या॑ह॥४॥

व॒ध्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्येभ्य॑श्चाप्या॑यन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒
इन्द्रा॑याप्या॑ययति। ऊ॒र्ज॑स्वतीः प॒य॑स्वती॒रित्या॑ह। ऊ॒र्ज॑ः हि
प॒यः स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह॒ प्रजा॑त्यै।
मा वः॑ स्तेन॒ ई॒शत॒ माऽघ॑श॒स इत्या॑ह॒ गु॒प्त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः
परि॑ वो वृ॒ण॒क्तित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ
स्या॑त ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः करो॑ति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूनां गो॑पी॒थाय॑। तस्मा॑त्सा॒यं
प॒शव॑ उ॒प॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां धृ॒त्या
अ॒प्र॒पा॒दाय॑। तस्मा॑द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॒पा॒दुकाः। उ॒परी॑व॒
नि॒द॒धाति॑। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ दे॒वभा॒गमित्या॑ह करोति नव॑ च॥—————[१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑श्चप॒र॒शुमा॑द॒त्ते प्र॒सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। यो वा ओष॑धीः
पर्व॑शो वे॒द। नैनाः॑ स हि॒न॒स्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः
पर्व॑शो वे॒द। स ए॒ना न हि॑न॒स्ति। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒र्हि॒रच्छै॑ति।

प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान
एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरांतय इत्याह।
रक्षसामपहत्यै। प्रेयमंगाद्धिषणा बर्हिरच्छेत्याह। विद्या
वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया
वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवांसो वै कवयः।
यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो यदेतदुक्ता
यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति। देवेभ्यो
जुष्टमिह बर्हिरासद् इत्याह। बर्हिषः समृद्धौ। कर्मणो-
ऽनपराधाय। देवानां परिषृतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषृतम्। अथो यथा वस्यसे
प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः
प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः
स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिष्यात्। अति तद्यज्ञस्य
रेचयेत्। एकं स्तम्बं परिदिशेत्। तं सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वर्षवृद्धमसीत्याह। वर्षवृद्धा वा
ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वा-
ऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहर्ष्यै।
आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य

ए॒वं वे॒द॥११॥

दे॒व॑र्ब॒र्हिः श॒त॒व॒ल्शं॑ वि॒रो॒हे॒त्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
प्र॒जा॒नां॑ प्र॒ज॒न॒नाय॑। स॒ह॒स्र॒व॒ल्शा॑ वि व॒यं रु॑हे॒मे॒त्या॑ह।
आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। पृ॒थि॒व्याः स॒म्पृ॒चः पा॒ही॒त्या॑ह प्र॒ति॑ष्ठि॒त्यै।
अ॒यु॒ङ्गायु॒ङ्गान्मु॒ष्टीं लु॑नोति। मि॒थु॒न॒त्वाय॑ प्र॒जा॑त्यै। सु॒स॒म्भृ॒तां
त्वा॒ सम्भ॑रा॒मी॒त्या॑ह। ब्र॒ह्म॒णै॒वैन॒त्सम्भ॑रति॥१२॥

अ॒दि॒त्यै रा॒स्नाऽसी॒त्या॑ह। इ॒यं वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्या
ए॒वैन॒द्रा॒स्नां॑ करोति। इ॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्न॒ह॒न॒मि॒त्या॑ह। इ॒न्द्रा॒णी वा
अ॒ग्रे दे॒वता॑नां॒ स॒म॒न॒ह्य॒ता साऽऽध्ना॑त्। ऋ॒द्ध्यै स॒न्न॒ह्य॒ति।
प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा॒ना॒मप॑रा॒वापा॒य। तस्मा॒त्स्रा॒व॑स॒न्तताः
प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑श्ना॒त्वि॒त्या॑ह। पु॒ष्टि॑मे॒व यज॑माने दधाति।
स ते॒ मा॒स्था॒दि॒त्या॒हाहि॑सायै। प॒श्चात्प्रा॑श्चमु॒पगू॑हति।
प॒श्चा॒द्वै प्रा॒ची॒न॒रे॒तो॑ धीयते। प॒श्चा॒दे॒वा॒स्मै प्रा॒ची॒न॒रे॒तो॑
दधाति। इ॒न्द्र॒स्य॒ त्वा बा॒हु॒भ्यामु॒द्यच्छ॑ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व
यज॑माने दधाति। बृ॒ह॒स्प॒तैर्मूर्धा॑ ह॒रा॒मी॒त्या॑ह। ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑
बृ॒ह॒स्प॒तिः॥१४॥

ब्र॒ह्म॒णै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्व॒न्त॒रि॒क्ष॒म॒न्वि॒ही॒त्या॑ह ग॒त्यै। दे॒व॒ङ्ग॒म॒सी॒-
त्या॑ह। दे॒वाने॒वैन॑द्गमयति। अ॒न॒धः सा॒द॒य॒ति। गर्भा॑णां धृ॒त्या
अ॒प्र॒पा॒दा॒य। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जा॒ना॒मप्र॑पादुकाः। उ॒प॒री॒व नि

दधाति। उपरी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥१५॥

स्यो॒नित्वाय॑ स्व॒धाकृ॑ताऽसीत्या॑ह दाय॒द्वेदं॑ भरति जायन्ते बृह॒स्पतिः॑ सम॑ष्ट्यै॥—[२]

पूर्वे॒द्युरि॒ध्माब॒रुहिः॑ क॑रोति। य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ गृही॒त्वोप॑वसति।
प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत। तस्यो॒खे अ॑स्र॒सेताम्। य॒ज्ञो वै
प्र॒जाप॑तिः। यथ्स॑न्नाय्यो॒खे भव॑तः। य॒ज्ञस्यै॒व तदु॒खे
उप॑दधात्यप्र॒स्र॒साय॑। शु॒न्यध्वं॑ दै॒व्याय॑ कर्म॒णे दे॒वय॑ज्याया
इत्या॑ह। दे॒वय॑ज्याया॑ ए॒वैना॑नि शु॒न्यति॑। मा॒तरि॑श्व॒नो
घ॒र्मोऽसी॑त्याह॥१६॥

अ॒न्तरि॑क्षं वै मा॒तरि॑श्व॒नो घ॒र्मः। ए॒षां लो॒कानां॑ वि॒धृत्यै॑।
द्यौर॑सि पृथि॒व्यसी॑त्याह। दि॒वश्च॒ ह्येषा॑ पृथि॒व्याश्च॒ सम्भृ॑ता।
यदु॒खा। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। वि॒श्वधा॑या अ॒सि पर॑मेण॒ धाम्ने॑त्याह।
वृष्टि॑र्वै वि॒श्वधा॑याः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। दृ॒हंस्व॒ मा ह्य॒रित्या॑ह
धृत्यै॑॥१७॥

वसू॑नां प॒वित्रम॑सीत्या॑ह। प्रा॒णा वै वस॑वः। तेषां
वा ए॒तद्भाग॑धेयम्। यत्प॒वित्रम्। तेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति।
श॒तधा॑र॒सह॑स्र॒धारमि॑त्याह। प्रा॒णेष्वे॒वायु॑र्दधाति सर्व॒त्वाय॑।
त्रि॒वृत्प॑लाशशा॒खाया॑ द॒र्भम॑यं भवति। त्रि॒वृद्वै प्रा॒णः।
त्रि॒वृत्तमे॒व प्रा॒णं म॑ध्य॒तो यज॑माने दधाति॥१८॥

सौ॒म्यः पूर्णः॑ संयो॒नित्वाय॑। सा॒क्षात्प॒वित्रं॑ द॒र्भाः।

प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः।
तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यः ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं
प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयः सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतः
स्वाहाकृतः स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य
विप्रुषो भागधेयम्। अग्रये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं
भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह।
द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसः सः सृजति।
अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं
यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि
दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रय इमे लोकाः।
इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति।
सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह।
इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो
यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्तै। एवमेवैना एतदुपस्तौति।
तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दु-
हन्ति॥२२॥

ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यो॑ ह॒विरिति॑ वाचं॒ विसृ॑जते।
 य॒थादे॒वतमे॒व प्रसौ॑ति। दै॒व्यस्य॑ च मा॒नुषस्य॑ च॒ व्यावृ॑त्तैः।
 त्रि॒राह॑। त्रिष॑त्या हि दे॒वाः। अवा॑चं य॒मोऽन॑न्वार॒भ्योत्तराः॑।
 अप॑रिमितमे॒वाव॑ रुन्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। अ॒ग्निव॑द्वे
 दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्॥ २३॥

या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पु॒रोडा॑शमु॒खानि॑
 वै ह॒वीः॑। नेत॑ इ॒तः पु॒रोडा॑शः॑ ह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति।
 का॒र्ममे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व न दु॑ह्यात्। अ॒सतो॑
 वा ए॒ष स॒म्भूतः॑। यच्छू॒द्रः। अ॒हवि॑रे॒व तदि॒त्याहुः॑। यच्छू॒द्रो
 दो॒ग्धीति॑॥ २४॥

अ॒ग्निहो॑त्रमे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॑ नोत्पु॒नन्ति॑। य॒दा खलु॑ वै
 प॒वित्रं॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॑वि॒रिति॑। स॒म्पृच्य॑ध्वमृतावरी॒रित्या॑ह।
 अ॒पां चै॒वौष॑धीनां च॒ रस॑ः स॒ः सृ॑जति। तस्मा॑द॒पां चो॑षधीनां
 च॒ रस॑मुप॑जीवामः। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इत्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व
 यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य दधीत्या॑ह॥ २५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयित्वा। सं॒व॒त्स॒रः॑
 सोमं॑ न पिब॑ति। पु॒नर्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः॑
 खलु॑ वै सा॒न्नाय्य॑म्। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सा॑न्नाय्यं पिब॑ति।
 अ॒पुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॑नापि दध्यात्।
 यन्मृ॒न्मये॑नापि दध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑ः स्यात्॥ २६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दा॑रुपा॒त्रेण॑ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि॑ सदे॒वम्।

उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहृत्यै। अदस्तमसि
विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति।
विष्णो हव्यः रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनन्धः सादयति। गर्भाणां
धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव
निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै॥ २७ ॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह
स्यात्सादयति पञ्च च॥

[३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै
सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य
विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य
सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा
यज्ञस्येत्याहवनीयात्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां
सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य
प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥ २८ ॥

यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा
आपः। वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः
प्रणयति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहृत्यै। अपः प्रणयति।
आपो वै देवानां प्रियं धाम। देवानामेव प्रियं धाम प्रणीय
प्रचरति॥ २९ ॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवारभ्य प्रणीय

प्रचरति। वेषाय॑ त्वेत्या॑ह। वेषाय॑ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्रत्युष्ट॑रक्षः
प्रत्युष्टा॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सामप॑हत्यै। धूर॑सीत्या॑ह। एष
वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्याती॒यात्॥३०॥

अध्व॑र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒पस्पृ॑श्यात्ये॑ति। अध्व॑र्योश्च
यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑स्मान्धूर्व॑ति॒ तं धूर्व॑ यं व॒यं
धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्वौ वाव॑ पुरु॑षौ। यं चै॒व धूर्व॑ति। यश्चैनं॑ धूर्व॑ति।
तावु॑भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒ सस्त्रि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒
जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमं॒ देव॑हूत॒ममि॑त्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॥३१॥

अहु॑तमसि॒ हवि॑र्धान॒मि॒त्या॒हाना॑त्यै। दृ॒ह॑स्व॒ मा ह्वा॑रित्या॑ह
धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॑ इत्या॑ह मि॒त्रत्वा॑य। मा भेर्मा
संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हि॒सिष॑मि॒त्या॒हाहि॑सायै। यद्वै किं च॒
वातो॑ नाभि॒ वाति॑। तथ्सर्व॑ वरु॒णदे॒वत्य॑म्। उ॒रु वा॑ता॒येत्या॑ह।
अवा॑रुणमे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा॒ सवि॑तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह
प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्या॒ह॥३२॥

अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु आ॑स्ता॒म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मि॒त्या॒ह
यत्यै॑। अ॒ग्नये॑ जुष्टं॒ निर्व॑पामीत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वेनां॑ जुष्टं
निर्व॑पति। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै।
तूष्णीं॑ च॒तुर्थ॑म्। अप॑रि॒मितमे॒वाव॑ रुन्धे। स ए॒वमे॒वानु॑पूर्व॑
हवी॑र्य॒षि निर्व॑पति॥३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह व्यावृ॑त्यै। स्फा॒त्यै त्वा॒

नारा॑त्या॒ इत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। तम॑सीव॒ वा ए॒षोऽन्तश्च॑रति।
 यः प॑री॒णहि॑। सुव॑र॒भि वि ख्ये॑षं वैश्वान॒रं ज्योति॑रित्या॑ह।
 सुव॑रे॒वाभि वि प॑श्यति वैश्वान॒रं ज्योतिः॑। द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑
 गृही॑त उद॑वेपेताम्। दृ॒५ह॑न्ता॒न्दुर्या॑ द्यावा॑पृथि॒व्योरित्या॑ह।
 गृहा॑णां द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्विहीत्या॑ह॒ गत्यै॑।
 अदि॑त्यास्त्वोप॒स्थे सादया॑मीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या
 ए॒वैन॑दुप॒स्थे सादय॑ति। अ॒ग्ने ह॒व्य५ र॑क्षस्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑॥३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवी५षि निर्वपति गत्यै चत्वारि
 च॥

[४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। सोऽपः॑। अ॒भ्य॒ग्निय॑त। तासां॑ यन्मे॒ध्यं
 य॒ज्ञिय॑५ सदे॑वमासीत्। तदपो॑द॒क्राम॑त्। ते द॒र्भा अ॑भवन्।
 यद्द॒र्भैर॑प उ॒त्पुना॑ति। या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः॑ सदे॑वा आपः॑।
 ताभि॑रे॒वैना॒ उ॒त्पुना॑ति। द्वाभ्या॑मु॒त्पुना॑ति॥३५॥

द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वः॑ स॒वि॒तोत्पु॑ना॒त्वित्या॑ह।
 स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैना॒ उ॒त्पुना॑ति। अ॒च्छि॒द्रेण॑ प॒वि॒त्रेणे॑त्या॑ह।
 अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वि॒त्रम्। तेनै॒वैना॒ उ॒त्पुना॑ति।
 व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑रित्या॑ह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा
 व॒सवः॑। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्ध॑सं पृ॒णक्ति॑। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत
 मे क॒र्मास॑दिति। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॑ कर्म भवति। प॒च्छो

गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुव
इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं
नयताग्रं यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रं
यज्ञपतिम्॥ ३७ ॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य
इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं
वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः
स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं
प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति।
त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ३८ ॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता
अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह।
इयं वा अदितिः॥ ३९ ॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनं ग्रीवमुत्तरं लोमोपस्तृणाति
मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते।
तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो
रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्वयवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं

प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति।
प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसी-
त्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह।
यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते।
देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह।
ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमि
शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां
हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।
इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं सङ्घातं
जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्या-
सुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानां-
मुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा
आह विजित्यै॥४३॥

वृङ्क्ते ँषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं एषां भवति। वरुषवृद्धमसि
प्रति त्वा वरुषवृद्धं वेत्त्वित्याह। वरुषवृद्धा वा ओषधयः।

व॒रुष॑वृ॒द्धा इ॒षीकाः॑ स॒मृ॒द्धौ। य॒ज्ञः रक्षा॑स्य॒नु प्रावि॑शन्।
तान्य॒स्ना प॒शुभ्यो॑ नि॒रवा॑दयन्त। तुषै॒रोष॑धी॒भ्यः। परा॑पू॒तः
रक्षः॑ परा॑पू॒ता अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑ह॒त्यै॥४४॥

रक्ष॑सां भा॒गोऽसी॑त्याह। तुषै॒रेव रक्षा॑सि नि॒रव॑दयते। अ॒प
उप॑स्पृशति मे॒ध्य॒त्वाय॑। वा॒युर्वो वि॒वि॒न॒क्तित्या॑ह। प॒वि॒त्रं वै
वा॒युः। पु॒नात्ये॑वै॒नान्। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒ वा ए॒ते प्रस्क॑न्दन्ति। ये
शू॒र्पात्। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हि॒र॒ण्यपा॑णिः प्र॒ति॒गृ॒ह्णा॒त्वित्या॑ह प्र॒ति॒
ष्ठि॒त्यै। ह॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। त्रि॒ष्फ॒लीक॑र्त॒वा आ॑ह। त्र्या॑वृ॒द्धि
य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या
अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अव॑धू॒तः रक्षो॑ऽव॑धू॒ता अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑ह॒त्यै।
अ॒दि॒त्यास्त्व॑ग॒सीत्या॑ह। इ॒यं वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्या ए॒वैन॑त्त्वचं
करोति। प्र॒ति त्वा पृ॒थि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह प्र॒ति॒ष्ठि॒त्यै।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒तीची॑न॒ग्रीव॑मुत्त॑रलो॒मोप॑स्तृणाति मे॒ध्य॒त्वाय॑।
तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्चः॑ प॒शवो॑ मे॒धमु॑प॒तिष्ठ॑न्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा
मृ॒गं ग्रा॑ह॒काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॥४६॥

कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजि॒ने ह॒विर॑धि॒पिन॑ष्टि।
य॒ज्ञादे॒व तद्य॑ज्ञं प्रयु॑ङ्के। ह॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। द्यावा॑पृथि॒वी
स॒हास्ता॑म्। ते श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑ह॒र्व्येता॑ रश्म्यामा॒त्रमे॒कम॑हः।
दि॒वः स्क॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॑ त्वाऽदि॒त्यास्त्व॑ग॒वेत्त्वित्या॑ह।

द्यावा॑पृथि॒व्योर्वी॒त्यै॑। धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः
स्क॑म्भ॒निर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्विधृत्यै॑॥४७॥

धि॒षणा॑ऽसि पा॒र्वते॒यी प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॒त्त्वित्या॑ह।
द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह
प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह। अ॒श्विनौ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह यत्यै॑। अधि॒वपा॑मीत्या॑ह।
य॒थादे॒वतमे॒वैनान॑धि॒ वपति॑। धा॒न्यम॑सि धिनु॒हि दे॒वानित्या॑ह।
ए॒तस्य॑ यजु॑षो वी॒र्येण॑॥४८॥

याव॑देका॑ दे॒वता॑ का॒मय॑ते॒ याव॑देका॑। ताव॑दाहु॒तिः प्रथ॑ते। न हि
तद॑स्ति। यत्ताव॑दे॒व स्यात्। याव॑ञ्जुहोति॑। प्रा॒णाय॑ त्वाऽप्रा॒णाय॑
त्वेत्या॑ह। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति॑। दी॒र्घाम॑नु प्रसि॑ति॒मायु॑षे
धा॒मित्या॑ह। आ॒युरे॒वास्मि॑न्दधाति॑। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒ वा ए॒तानि॑
प्रस्क॑न्दन्ति। या॒नि दृ॒षदः॑। दे॒वो वः सवि॑ता हि॒रण्य॑पाणिः
प्रति॑गृह्णा॒त्वित्या॑ह प्रति॑ष्ठित्यै॑। हु॒विषो॑ऽस्क॑न्दाय। अस॑वपन्ती
पि॒ष्पा॒णूनि॑ कुरु॒तादि॒त्याह मे॒ध्यत्वा॑य॥४९॥

निला॑यत् विधृत्यै वी॒र्येण॑ स्क॑न्दन्ति च॒त्वारि॑ च॥ [६]

धृ॒ष्टि॑रसि॒ ब्रह्म॑ य॒च्छे॒त्याह धृत्यै॑। अपा॑ग्नेऽग्नि॒मामा॑दं जहि॒
निष्क्र॑व्याद॑ से॒धा दे॒वय॑जं व॒हेत्या॑ह। य ए॒वामा॑त्क्र॒व्यात्।
तम॑प॒हत्य॑। मे॒ध्येऽग्नौ॑ क॒पाल॒मुप॑दधाति॑। निर्द॑ग्ध॒रक्षो॑
निर्द॑ग्धा अ॒रा॒तय॑ इत्या॑ह। रक्षा॑स्ये॒व निर्द॑हति॑।

अ॒ग्नि॒व॒त्यु॒प॒द॒धा॒ति। अ॒स्मि॒न्ने॒व लो॒के ज्योति॑र्धत्ते। अ॒ङ्गा॒र॒मधि॑
व॒र्तय॑ति॥५०॥

अ॒न्तरि॑क्ष ए॒व ज्योति॑र्धत्ते। आ॒दि॒त्यमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒के
ज्योति॑र्धत्ते। ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति। य ए॒वं
वेद॑। ध्रु॒वम॑सि पृथि॒वीं दृ॒ष्ट॒हेत्या॑ह। पृथि॒वीमे॒वैतेन॑ दृ॒ष्ट॒हति॑।
ध॒र्त्रम॑स्यन्तरि॑क्षं दृ॒ष्ट॒हेत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षमे॒वैतेन॑ दृ॒ष्ट॒हति॑।
ध॒रुण॑मसि दि॒वं दृ॒ष्ट॒हेत्या॑ह। दि॒वंमे॒वैतेन॑ दृ॒ष्ट॒हति॑॥५१॥

ध॒र्मा॑सि दि॒शो दृ॒ष्ट॒हेत्या॑ह। दि॒श ए॒वैतेन॑ दृ॒ष्ट॒हति॑।
इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्दृ॑ष्ट॒हति॑। दृ॒ष्ट॒हन्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पाला॒न्यु॒प॒द॒धा॒ति। त्रय॑ इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्स्यै॑। ए॒कम॑ग्रे॑ क॒पाल॒मुप॑ दधाति।
ए॒कं वा अ॑ग्रे॑ क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॑ द्वे। अथ॑ त्रीणि। अथ॑ च॒त्वारि॑। अथा॒ष्टौ। तस्मा॑द॒ष्टा-
क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य शि॒रः। यदे॒वं क॒पाला॒न्यु॒प॒द॒धा॒ति। य॒ज्ञो वै
प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒ः स॒ऽस्क॑रोति। आ॒त्मानं॑मे॒व
तथ्स॑ऽस्क॑रोति। त॒स॒ऽस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॑ प॒रैति॑। यद॒ष्टावु॑प॒द॒धा॒ति। गा॒य॒त्रिया॑
तथ्स॑मि॒तम्। यन्न॑व। त्रि॒वृता॑ तत्। यद्व॑श। वि॒राजा॑ तत्।
यदे॒काद॑श। त्रि॒ष्टुभा॑ तत्। यद्वा॒दश॑॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छन्दः॑ स॒मि॒तानि॑ स उ॒प॒द॒धत्क॒पाला॑नि।

इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृहति। अथाऽऽयुः
 प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सृजातानस्मा
 अभितो बहुलान्करोति। चितुः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
 भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि
 तपसा तपति। तानि ततः सङ्स्थिते। यानि घर्मे
 कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति।
 चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवंमेवैतेन दृहति सम्भवति तं सङ्स्कृतमात्मानं द्वादश सङ्स्थिते त्रीणि
 च॥

[७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामि-
 त्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो
 हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि
 संवपति। समापो अद्विरङ्गमत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो
 वा ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा
 एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। सः रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः
 सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः।
 ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा
 एकधा सृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः
 स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्तावयति। यथा सुवृष्ट
 इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप॒ ओष॑धी॒र्मह॑यन्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै
त्वा॒ संयौ॑मीत्या॒ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑ दा॒धार। अ॒ग्नये॑
त्वा॒ऽग्नीषो॑मा॒भ्यामि॑त्या॒ह व्यावृ॑त्त्यै। म॒खस्य॑ शिरो-
ऽसी॑त्या॒ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्पु॑रो॒डाशः॑।
तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥ ५८ ॥

घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रित्या॒ह। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति।
उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व
प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृ॒ह्णीष्वे॑त्या॒ह। सर्व॑मे॒वैन॑ꣳ
सत॑नुं करोति। अथा॒ऽऽप आ॒नीय॑ परि॒मार्ष्टि॑। मा॒ꣳस ए॒व
तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒ꣳसं छु॑न्नम्। घ॒र्मो वा
ए॒षोऽशा॑न्तः॥ ५९ ॥

अ॒र्धमा॑से॒ऽर्धमा॑से प्रवृ॑ज्यते। यत्पु॑रो॒डाशः॑। स ई॒श्वरो
यज॑मानꣳ शु॒चा प्र॑दहः। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः।
शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः।
अथो॑ रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। अ॒न्तरि॑तꣳ रक्षो॒ऽन्तरि॑ता अरा॑तय॒
इत्या॑ह॥ ६० ॥

रक्ष॑साम॒न्तरि॑हत्यै। पु॒रो॒डाशं॑ वा अधि॑श्रितꣳ रक्षा॑ꣳस्य-
जिघा॑ꣳसन्। दि॒वि नाको॑ नामा॒ग्नी रक्षो॑हा। स
ए॒वास्मा॑द्रक्षा॑ꣳस्यपा॑हन्। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पय॒त्वित्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑ꣳ श्रपयति। व॒र्षि॑ष्ठे अधि॒ नाक॑

इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहा-
ऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यः रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव
हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय श्रुत्यै
करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयेत्।
आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवांसयति। तस्माद्ब्रुहां
मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवांसयति। तस्मान्मासेनास्थिं
छुन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवांसयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलति-
भावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स
नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य
पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै
ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्ध्वंसम्पृणक्ति। न प्रमायुका
भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्।
यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजयां पशुभिः समर्धयति।
देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।
सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्प्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सत्र्यदधत।
तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः।

अभ्य॑पातयत्। तत॑ एक॒तोऽजायत। स द्वितीय॑मभ्य॒-
पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वितो॑ऽजायत। स तृतीय॑मभ्य॒पातयत्। तत॑स्त्रितो॑-
ऽजायत। यद॒द्भ्योऽजायन्त। तदा॒प्याना॑माप्य॒त्वम्।
यदा॒त्मभ्योऽजायन्त। तदा॒त्म्याना॑मात्म्य॒त्वम्। ते दे॒वा
आ॒प्येष्व॑मृजत। आ॒प्या अ॑मृजत॒ सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदि॒तः
सूर्या॑भिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्या॑भिनिमृक्तः कु॒नखि॑नि। कु॒नखी॑ श्याव॒दति। श्याव॑दन्नग्र-
दिधि॑षौ। अ॒ग्रदिधि॑षुः प॑रिवि॒त्ते। प॑रिवि॒त्तो वी॑र॒हणि॑।
वी॒रहा॑ ब्र॒ह्मह॑णि। तद्ब्र॒ह्मह॑णं नात्य॑च्यवत। अ॒न्तर्वे॑दि
निन॑यत्यव॒रुद्धौ। उल्मु॑केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वाय॑। श्रु॒तका॑मा
इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छत्रं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातयत्सूर्याभिनिमृक्ते

देवाः॥ [८]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ स्फ्यमाद॑त्ते प्रसू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॒ह यत्यै॑। आद॑द् इन्द्र॑स्य
बा॒हुर॑सि दक्षि॑ण इत्या॒ह। इन्द्रि॑यमे॒व यज॑माने दधाति।
स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा इत्या॒ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं
व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जा इत्या॒ह। तेजो॑ वै वा॒युः॥६८॥

तेजं ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै॑ ना॒मांसुर॑ आसीत्। सोऽ॒बिभेत्।
 य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्यन्तीति। स पृ॒थि॒वीम॒भ्य॑वमीत्।
 सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॒
 लोहि॑तं पृ॒थि॒वीमनु॑ व्य॒धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृ॒थि॒वि
 दे॒वय॑जनीत्याह॥६९॥

मे॒ध्यामे॒वैना॑ दे॒वय॑जनीं करोति। ओष॑ध्यास्ते मूलं मा
 हि॑सिष॒मित्या॑ह। ओष॑धीना॒महि॑सायै। व्र॒जं ग॑च्छ
 गो॒स्थान॑मित्या॑ह। छ॒न्दासि॑ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑।
 छ॒न्दास्ये॒वास्मै॑ व्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते
 द्यौरि॒त्याह॑। वृ॒ष्टिर्वै द्यौः॑। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धान॑ दे॒व
 स॒वितः॑ पर॒मस्या॑ परा॒वती॑त्याह॥७०॥

द्वौ वाव॑ पुरु॒षौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चैनं॑ द्वेष्टि॑। तावु॒भौ ब॑ध्नाति
 पर॒मस्या॑ परा॒वति॑ श॒तेन॑ पाशैः॑। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं
 द्विष्म॑स्तमतो॒ मा मौ॒गित्या॑हानि॒मृक्त्यै॑। अ॒ररु॑र्वै ना॒मांसुर॑
 आसीत्। स पृ॒थि॒व्यामुप॑मु॒तोऽश॑यत्। तं दे॒वा अप॑हतोऽरुः
 पृ॒थि॒व्या इति॑ पृ॒थि॒व्या अपा॑घ्नन्। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒ररुः॑।
 अप॑हतोऽरुः पृ॒थि॒व्या इति॑ यदाह॥७१॥

भ्रातृ॒व्यमे॒व पृ॒थि॒व्या अप॑हन्ति। तैऽम॒न्यन्त॑। दि॒वं वा
 अ॒यमि॒तः प॑तिष्यतीति। तम॒ररु॑स्ते दि॒वं माऽस्का॒निति॑ दि॒वः
 पर्य॑बाधन्त। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒ररुः॑। अ॒ररु॑स्ते दि॒वं मा स्का॒निति॑
 यदाह॑। भ्रातृ॒व्यमे॒व दि॒वः परि॑बाधते। स्त॒म्बय॑जु॒रहर॑ति।

पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयः हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयः हरति। दिव
एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेवैनमप-
हन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः
परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव
नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृहीथेति। ते
वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्।
आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।
रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं
परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः
सुव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितः
हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्।
प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।
प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेना देवयजनीं
करोति॥७५॥

प्राञ्चो वेद्यः सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची
श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति।
यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः

पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाऽस्यनूत्तिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येनं छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैणैव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयंतीं खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिदेवेभ्यो निलायता। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमंकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावन्त एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं

जी॒रदा॑नु॒र्यामै॑रयं च॒न्द्रम॑सि स्व॒धाभि॑रित्या॒ह। यदे॒वास्या॑
अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हत्य॑। मे॒ध्यां दे॒वय॑ज॒नीं कृ॒त्वा॥८०॥

यद॒दश्च॑न्द्रम॑सि मे॒ध्यम्। तद॒स्यामे॑रयति। तां धीरा॑सो
अनु॒दृश्यं॑ यज॒न्त इ॒त्याहा॑नु॒ख्यात्यै॑। प्रोक्ष॑णीरा सा॒दय।
इ॒ध्माब॑रु॒हिरु॑प॒सादय। सु॒वं च सु॒चंश्च॑ सम्मृ॑द्धि। पत्नी॑ꣳ
सन्न॑ह्य। आ॒ज्ये॑नो॒देही॑त्या॒हानु॑पूर्वता॒यै। प्रोक्ष॑णीरा सा॒दयति॑।
आपो॑ वै र॒क्षोघ्नीः॥८१॥

रक्ष॑साम॒प॑हत्यै। स्फ्य॑स्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै।
उ॒वाच॑ हा॒सितो॑ दै॒वलः। ए॒ताव॑ती॒र्वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क आप॑
आसन्। याव॑तीः प्रोक्ष॑णीरिति॑। तस्मा॑द्ब॒ह्वीरा॑साद्याः।
स्फ्य॑मुद॒स्यन्। यं द्वि॒ष्यात्तं॑ ध्या॒येत्। शु॒चैवैन॑म॒र्पय॑ति॥८२॥

वै वा॒युरा॑ह॒ परा॑वतीत्या॒हाहं॑ द्वितीयꣳ ह॒रती॑ति॒ परिगृ॑ह्णन्ति॒ देव॑यज॒नीं करो॑ति भवन्ति
खन॑त्य॒क्रेत॑त्कृ॒त्वा र॒क्षोघ्नी॑र॒र्पय॑ति॥ [९]

वज्रो॑ वै स्फ्यः। यद॒न्वञ्च॑ धा॒रये॑त्। वज्रे॑ऽध्व॒र्युः क्ष॑ण्वीत।
पु॒रस्ता॑तिर्यञ्च॑ धारयति। वज्रो॑ वै स्फ्यः। वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑
दक्षि॑णतो रक्षाꣳस्य॒प॑हन्ति। अ॒ग्नि॒भ्यां प्राच॑श्च प्र॒तीच॑श्च।
स्फ्ये॑नोदी॒चश्चाध॑राच॑श्च। स्फ्ये॑न॒ वा ए॒ष वज्रे॑णा॒स्यै पा॒प्मानं॑
भ्रातृ॑व्यम॒प॑हत्यै। उ॒त्क॒रेऽधि॑ प्रवृ॑श्चति॥८३॥

यथो॑प॒धाय॑ वृ॒श्चन्त्ये॑वम्। ह॒स्ताव॑व॒ नेनि॑क्ते। आ॒त्मानं॑मे॒व
प॑वयते। स्फ्यं प्रक्षा॑लयति मे॒ध्यत्वा॑य। अथो॑ पा॒प्मनं॑ ए॒व

भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै।
यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रति-
पादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्बर्हिषां प्रजानां
प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रति-
पादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति।
दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा
बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय।
यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां
पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपशुं यो वै पूर्वद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽपोऽवधूतं
धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वंपामि देवस्य स्फ्यमा दं दे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तरहित्यै
द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>